

Tomba Andrea

Lányéka vágya

EDWARD ALBEE: LOLITA

Azt hihetnénk: Nabokov-reneszánsz van. Az Európa Könyvkiadó éppen most adja ki az életműsorozatot, melynek keretében az író sok fontos, eddig lefordítatlan műve jelent meg mostanában. És magyarul először színpadra került a *Lolita*. A „reneszánsz” azonban visszhangtalan, az olyan hatalmas regények, mint a *Gyér világ* vagy az *Ada*, alig kapnak figyelmet.

Ez a *Lolita* pedig nem Nabokov, hanem Edward Albee drámája. „Mr. Albee’s *Lolita* is something else” – írta egykor, jó negyedszázada a *The New York Times* kritikusa a darab broadwaybeli ősbemutatójáról. „Something else”, azaz valami más – a regényhez képest. De ha egyszer nincs jobb? Ez van, ezt kell játszani. Mert a Nabokov-örökösök még azt is megszabják, hogy az Európának angolból kell fordítania azokat a Nabokov-műveket is, melyeket a szerző oroszul írt, sőt: az orosz irodalomról írt. Például „Nikolaj Chernyshevski”-ről. Így jutunk (vissza) ahhoz a groteszk állapothoz, hogy orosz műveket angolból közvetítünk (ahogy a múlt századelőn németből). Ez nem filológiai keckeckedés, csak kesergés az orosz nyelv kihalása (legalábbis e kétnyelvű író esetében), az angol egyeduralma és a jogörökösök rémuralma fölött. A la Bartók.

Ugyanígy ők szabják meg azt is, hogy milyen szövegek vihetők színpadra. Csak a Föld pofátlanabb, jogilag zavarosabb és művészileg makacsabb felén (Oroszországban, Romániában) adaptálják a Nabokov-műveket szabadon, ahol aztán – jog ide, törvény oda – izgalmas(abb) átiratok, értelmezések szülehetnek; így a *Meghívás kivégzésre* vagy Nabokov rövidprózája hozott jelentős előadást.

A hazai *Lolita*-ősbemutatónak egyik szemünk örül. A másik viszont...

Nabokov zseniális és költői, sokrétegű regényének értelmezésére e szűk keretek között nem vállalkozhatom. Tragédia ez, groteszkkal beoltva. A negyvennyolc éves férfi szerelme a tizenkét éves gyermeklány iránt: a tökéletes szerelem és a bűn találkozása, megrontás és paradicsomi tisztaság, mocsok és plátói szerelem, belső küzdelem és gyilkos elszántság. Mindez – a valóság mellett – egy olyan elmében játszódik le, amely mindent tud önmagáról, mégsem bírja (le) magát. Egyetlen nagy, sorsszerű (ön)pusztítás ez a könyv: beteljesülés és önfelszámolás. Örült csúcspontok jár be, csupa szélsőség, minden pillanatban az emberben lakozó démonnal csatázik: a gyermek iránti szerelem ma is elfogadhatatlan, sokkoló bűnével.

Ugyanakkor az önmagára reflektálni képes agy, a külső szem ezt a bűnt mindig el is idegeníti, eljátszik vele, megbocsát magának, feloldoz. Nabokov belülről ábrázolja és beszélteti hőstét, Humbert Humbertet. Akinek egyben bírója is, mert az esküdtszék is csupa Humbert Humbertből áll. Nem Hamlet: mert cselekszik. De tragikus hős. Nabokov az elveszett paradicsom történetét írja meg, mert szerinte a tökéletes, ártatlan szerelem ma csak bűn árán vásárolható meg. Benne van a Másvilág, a tiszta, gyermeki szerelem, egy lehetséges lét paradicsomi állapota és az Evilág, a bűnös földi, valóságos lét, a megrontás. Metafizika és érzékiség. A kettő egymás nélkül nem létezik. Ennek egysége Nabokov világának ontológiai alappillére. Könyve – miközben rengeteget lehet rajta nevetni – a tiszta szerelem tragédiája, amely tragédia nem az egy-szeri emberé, a konkrét férfié, Humberté, hanem közös és általános.

Edward Albee darabja jóformán csak a történetet meséli el. Ez sem lenne kevés. Albee azonban „megzenésíti” azt, ami prózában íródott: dialógussá teszi. A szó hagyományos értelmében vett – és mai szemmel tényleg régimódi – drámát ír. Afféle „nem jut eszembe más” dramaturgiai megoldásként fog egy narrátort, aki „párbeszél” Humberttel, bármikor be-segít, előrelökdősi a cselekményt, ő a *félrék* címzettje. E két pasas frivol párbeszédet folytat a pedofiliáról, mely szó nem kevésszer hangzik el. Ez a frivol hang – mely egyébként nem idegen Nabokovtól – a textus legnagyobb hibája, nézőpont-hiba. Mert Nabokov e mellett megírja az önmarcangoló, saját bűnének tudatában élő, démona által hajtott ember hangját is. Az eredeti kettős, hideglelős-nevetős hangnem tehát elbillen egy irányba, együgyűsége, bántó leegyszerűsítése miatt a történetből *kizárólag* a vén kecske nyalzkodását hagyja meg. (A *kecske* egyébként amolyan ön-referencialitásként Albee „kecskés” darabjára, a *Szilvia*, a *k.*-ra is utal.) Mert Humbert és az a bizonyos úr így beszélgetnek azon az estén, amikor Hum először marad egyedül a lánnyal:

BALRA:
Földes Eszter (Lolita)
és Haás Vander Péter
(Humbert Humbert)

LENT:
Lukáts Andor

Schiller Kata
felvételei

„Humbert: Érdes lapáttenyerem bababőrű popsijába markol, magamhoz emelem, orrom és szám pihés lankái közé temetem.

Úr: Azt hiszem, értem.

Humbert: Feltérképezem a testét, szemmel, kézzel, orral, szájjal...

Úr: Azt hiszem, mindannyian értjük. (A közönséghez) Van, akinek még most sem világos? Gondoltam, hogy nincs.”

Albee a dráma (vélt) dialogikus elvárásai szerint az ellenpontozással folyton kirángat Humbert zárt világából. Nabokov belülről, egyetlen tudatból beszél – annak kínzó, tudathasító ellentmondásaiból. A kettő között nem a próza és a dráma műfaji eltérései, hanem ontológiai különbségek vannak (legalábbis a dráma mai értelmezése fényében). Míg Albee darabjának megírásakor prózaadaptáción még elsősorban dramatizálást értek, ma már sokkal elterjedtebbek és kifejezőbbek a monologikus szerkezetek. A megkettőzött, saját ellentmondásaiba csavarodott (monologikus) tudat útkeresését pedig éppen itt, a Budapesti Kamaraszínház színpadán láthattuk nem oly régen, nagyszerűen – *Az örült naplója* Bertók Lajos által játszott változatában –, ahol most Albee avított darabját nézzük. (A fordítás egyébként kiváló: ugyanaz a Békés Pál, a magyar Nabokov-fordítások úttörője alkotta, mint a *Lolita*-regényét, amelynek indító sorait magyarul is halhatatlanná tette: „Lolita, létemnek lángja, lágykom vágya.”)

Az előadás mindazonáltal jobb, mint amit várni lehet. Az Albee-darab idegesítő narrátor-szerepét, a szimpla dramaturgiai mozgatórugót ugyanis Lukáts Andor a produkció lelkévé, motorjává, fényévé változtatja. A rendező Hegyi Árpád Jutocsa összevonja a narrátor és a másik „gaz csábító”, Clare Quilty szerepét – Lukáts mindössze egy ceruzával rajzolt bajuszt

kanyarint magának olyankor –, de ezen túl hozzáteszi az orvos, a pszichológus stb. alakját is, afféle légyként, amely mindig ott röpköd a Lolita nevű virágszál körül, és mézéből nyalakszik. Lukáts Andor kimeríthetetlen humorral, iróniával, kegyetlenséggel, játékkedvvel viszi, olykor cipeli hátán az előadást, az utolsó, kivégzés-jelenetet is beragyogja. Quiltyként azt a nevetséges és démoni cukros bácsit ábrázolja, akinek semmiféle morális aggályai nincsenek. Ez a figura és ez az alakítás ellenpontozná Humbert gazdag belső életének marcangoló kínjait, ezt azonban Albee sem írja meg, és Haás Vander Péter sem tudja eljátszani. Humbertje csak a perverzión, a démonit, a megrontót, a bűnt mutatja, nem a lét lángját, csak a lágyék vágját. Az öreg pedofilok párbeszéde, a vén kecskék mekegése, amin olykor jól el lehet szórakozni, egy vaskos szalonvígjátékba vagy afféle *sex-farce*-ba illenek.

Haás szerelmének nincs szépsége, kisugárzása, hiányzik belőle – karakteréből, fizikumából – az erotika. Bármilyen apátlan-anyátlan is ez a Lolita, nehéz elképzelni, hogy fizikailag vonzódnék ehhez a Humberthez. Ezt a szerepet mindig erotikus vonzeróval rendelkező férfiak játszották (az ősbemutatón Donald Sutherland, a két *Lolita*-filmen pedig James Mason és Jeremy Irons), mert el kell tudnia csábítani Lolitát, el kell hitetnie a szerelmet. Nabokov ilyenek írja le (egyébként férfi hősei mind vonzóak). A Lolita-történet fénykörében Humbert áll, mindenki más csak Hold és árnyék – ezt azonban Albee sem írta meg, és Haás sem tud személyiségéből elegendő gazdagságot, mélységet, élettapasztalatot, ellentmondást felmutatni (talán egyszer majd Fekete Ernő vagy László Zsolt, ha hozzáöregszene a szerephez, esetleg Hegedűs D. Géza vagy Zsótér Sándor, aki meg is tudná rendezni).

Külsejére Humbert egyébként kínosan ügyel, mindig tiszta és ápolt, testére igényes, negyvennyolc éves kora ellenére ruganyos, sportos. Utolsó akciójára, amikor ellenfelével, Quiltyvel készül leszámolni, leborotválja a mellét, és lila selyemzoknit húz. A Kamaraszínház Humbertjének zoknijai... nos, kopott szürke.

Ha az ősbemutató tartogat is némi izgalmat – az anyagét, a történetét, olykor a karakterekét, elsősorban a Lukáts Andorét –, mégis gyakran érdektelen, felszínes, unalmas. Az előadás erős képpel nyit: a magas termetű Haás egy *valóban* Lolita-korú lányt tart az ölében, s így a kettejük közti testi különbség még inkább sokkoló. Mert Hegyi Árpád Jutocsa pontosan

tudja, erről van szó: *egy igazi bűnről*. Aztán kénytelen lecserelni a lányt Földes Eszterre (nem tehet mást, sem etikai, sem színházi szempontból), aki – hiába jó az alakítása – romlottabb, kevésbé hamvas, nyomai-ban sem ártatlan figurát játszik.

Az egyetlen díszletem, a nagy kanapé, melyet közegetől függően díszítenek a különböző mintázatú huzatok, jó megoldás egy ilyen miniatúr térben (a rendező munkája). A szexábrázolás azonban reménytelen vállalkozás: amikor Lolita beleül Humbert ölébe, és Hum ettől elélvez, akkor a Nabokov-műben a szavak szökőkútja spriccel szét. Albee színre hozza a megmutathatatlant, Hegyi pedig sajnós eljátszatja. Költészet helyett nevetséges és alsógatya-szintű. És szerencsétlen a Lolita-mama megformálása is: a rendező ugyanis egyedül rá bízta a túlzás és a groteszk, a buta és nevetséges „amerikaiság”, a nagy gesztusok, fellengzős ürességek megfogalmazását, és háttér nélkül Varga Klári kínosan egymaga marad a feladattal. Majzik Editnek és Szűcs Péter Pálnak fogalmuk sincs, hogy kiket játszanak, és mit keresnek e darabban.

Az előadás második felében aztán elhatalmasodik az üresség, az unalom: Humbert/Haás egyre érdektelenebb, Lolita szökését követő lecsúszása már végképp kínos és amatőr jelenetté silányul. Nem az elvesztett paradicsomról és a Lolitáról való lemondásról szól ez a vég, nem arról, hogy a benne lévő lévő démon hogyan hajszolja el őt a gyilkosságig, amikor már úgymint minden elveszett (Quilty-Lukáts haldoklása remek), mert tébolynak, kétségbeesésnek, kegyetlenségnek, iróniának nyoma sincs. A darab abba a csapdába hullik bele, amelybe minden Nabokov-színrevittel: egy földszagú történet marad, mindenféle önmagán túlmutató, tragikus olvasat nélkül.

EDWARD ALBEE:

LOLITA

(Budapesti Kamaraszínház, Shure Stúdió)

Jelmez: Dóry Virág. **Díszlet-rendezés:** Hegyi Árpád Jutocsa.

Szereplők: Lukáts Andor, Haás Vander Péter, Földes Eszter e. h., Varga Klári, Majzik Edit, Szűcs Péter Pál, Osir Liliana, Hayth Zoltán, Mádi Laura.

ÉLET ÉS ●
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

MINDEN PÉNTEKEN!

KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ!

Kedvezményes éves előfizetési díj 15.500 Ft

Megrendelhető a szerkesztőségben:

1089 Budapest, Rezső tér 15.

Tel: 06-1 210-5149, 210-5159; Fax: 303-9241

e-mail: lapterjesztes@es.hu